

tarzında yazılmış en önemli kitaptır. Kaynaklarda *Tabakâtü's-şu'arâ'*, *Kitâbü's-Şî'r* ve *Kitâbü's-Şu'arâ'* adlarıyla da geçmektedir (Tâhir Ahmed Mekki, s. 179-180). Eserin mukaddimesinde izlediği yöntem ile eserin muhtevası, şiir teorisi ile eleştirisine ve şairlerin kısımlarına ilişkin bilgi veren İbn Kuteybe, ele aldığı şairlerin zamanları, yetenekleri, kabileleri, baba adları, onlardan lakap ve künyeleriyle tanınanlar hakkında bilgi aktardığını, şairlere dair nakil ve anekdotlara, onların beğenilen şiirlerine, ilim adamlarının lafız ve mâna bakımından hatalı buldukları hususlara, mütekaddimîn şairlerinin söyleyip müteahhirînin onlardan yaptığı alıntılara (intihal, serika), şiirin bölümlerine, türlerine ve beğenilen niteliklerine yer verdiğini belirtir. Ardından asıl amacının edebiyat ehlinin büyük kısmının âşına olduğu, garîb kelimeler, nahiv, Kur'an ve hadis alanlarında şiirleriyle istidlâlde bulunulan meşhur şairleri zikretmek olduğunu ekler. Mukaddimede daha sonra şairleri mütekellif ve matbû olmak üzere ikiye ayıran İbn Kuteybe, birinci grubu Zührey b. Ebû Sülmâ ile Hutay'e gibi büyük bir dikkatle şiir tertip edenler diye nitelendirmiş ve şiirlerinden örnekler kaydetmiştir. Müellif daha sonra şiir yazmayı etkileyen, kötü beslenme gibi fizyolojik, ayrıca psikolojik âmiller üzerinde durmuş, her ilmin kaynağından (semâ) öğrenilmesine ihtiyaç bulunduğunu, ancak bu hususta din ilimleriyle şiire çok özen gösterilmesi gerektiğini belirtmiş, ardından ezberlenip nakledilen şiirlerin lafız ve mâna güzelliğinin yanı sıra başka sebeplerinin de olduğunu söyleyerek bunların bir kısmını sıralamıştır. İbn Kuteybe matbû dediği ikinci grup şairleri yaratılıştan şiire yatkın, kafiyeli söze yetenekli, beytinin birinci kısmı ikincisine ışık tutan ve kafiyeyi çağrıştıran şairler diye nitelendirmiş, ayrıca şairlerin medih, hicâ, mersiye ve gazel sanatlarında eşit yetenekte olmadıklarını misallerle açıklamıştır. Daha sonra yine çeşitli örneklerle şiirin kafiyeleri ve i'rabında yapılabilecek hatalara yer vermiştir. Arapça kitapların mukaddimelerinde ilk defa İbn Kuteybe eserinde takip ettiği metodu açıkça ortaya koyan yazar olmuştur (a.g.e., s. 180).

Mukaddimenin daha sonraki kısmı Arap şiirinin teori ve eleştirisine dair önemli kaynaklardan birini teşkil etmektedir. İbn Kuteybe burada birçok Arap şiiri ve şairinin bulunduğunu, ancak bunların az bir kısmının şiirlerinin sonraki dönemlere intikal ettiğini belirtmiştir. Ardından daha önce görülmedik şekilde, eskiyi kutsayan an-

layışa karşı çıkan bir şiir eleştirmeni sıfatıyla aslında değersiz olan şiirlere eski diye değer atfeden, kusursuz yeniye sırf yeni olduğu için itibar göstermeyen kişileri tenkit etmiş, her iki gruptan seçtiği şiirleri objektif biçimde değerlendirdiğini söylemiş, eskiliğin izâfî olduğunu, yeni sayılanların zamanla eski kabul edileceğini ilk defa vurgulamış, şiir ve belâgatta her devirde güzel ürünlerin ortaya konabileceğini ifade etmiştir. Müellif şiirleri lafız ve mânası güzel olanlar, lafız güzel olup mânası güzel olmayanlar, anlamı güzel olup lafızları onu ifadede yetersiz kalanlar, hem sözleri hem anlamları zayıf olanlar şeklinde dörde ayırıp her birini örneklerle açıklamıştır. Daha sonra kafiyelerde i'rab farklılığı (ikvâ), rediflerin farklılığı (şinâd) ve kafiyenin iki defa tekrarı (itâ) gibi şiir kusurları ve şiirlerde yapılan tashif hataları üzerinde durmuştur. Ona göre iyi bir methiye ve kasidede eski konak yerlerinin mutlaka zikredilmesi, oralarda durulup ağlanması, sevgiliye duyulan özlemin dile getirilmesi şeklindeki nesib / teşbib kısmına yer verilmesi, çöl yolculuğu, çekilen sıkıntılarının tasvir edilmesi, ardından medih kısmına geçilmesi ve bu kısımların dengeli olması gerekir. Ancak İbn Kuteybe'nin bu sözleriyle eski ve yeni şiirin edebî değeri hakkında daha önce söylediklerinin çeliştiği görülmektedir. Eserin asıl kısmında kaliteli şiir esas alınarak Câhiliye şairleriyle İslâmî dönem ve Emevî, Abbâsî dönemi şairlerinin biyografisine yer verilmiştir. 206 şair içeren bu bölüm, İmru'ülkays b. Hucr ile başlayıp Eşca' es-Sülemî ile sona ermiştir. Müellif, ele aldığı bir şair hakkında âlimlerin eleştirisi ve değerlendirmeleriyle kendi düşüncelerini ve şairden seçtiği en güzel beyitleri kaydetmiştir.

Kitabın mukaddimesi ilk defa Theodor Nöldeke tarafından Almanca'ya çevrilmiştir (*Beiträge zur Kenntnis der Poesie der alten Araber*, Hannover 1864, s. 1-51). Rittershausen'in Hollandaca tercümesiyle birlikte neşrettiği eseri (Leiden 1875) Michael Jan de Goeje, Theodor Nöldeke'nin Almanca'ya çevirdiği mukaddimesiyle birlikte yayımlamıştır (Leiden 1904). Daha sonra M. Gaudefroy-Demombynes mukaddimeyi Fransızca çevirisiyle beraber neşretmiştir (Paris 1947). *eş-Şî'r ve Ş-Su'arâ'* Arap dünyasında ilk defa Muhammed Emin el-Hâncî (Kahire 1302/1884) ve Muhammed Bedreddin en-Na'sânî'nin (Kahire 1322) ta'likatıyla yayımlanmışsa da bunlar eksik kabul edilmiştir. Eserin İstanbul baskısı (1302) ile Mustafa es-Sekkâ neşri de (Kahire 1350), eksik sayılmıştır. Bu sebep-

le Ahmed Muhammed Şâkir tarafından Leiden baskısı esas alınıp tahkik edilmiş (Kahire 1364-1369/1945-1950, 1966; Tâhir Ahmed Mekki, s. 188-189), ayrıca Michael J. de Goeje'in baskısı göz önünde bulundurularak Muhammed Yûsuf Necm ve İhsan Abbas'ın gözden geçirmesiyle neşredilmiş (Beyrut 1964), Müfid Muhammed Kumeyha'nın tahkikiyle de basılmıştır (Beyrut 1981).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve Ş-Su'arâ'* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1364-69/1945-50, I-II; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 85-86; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1102; Serkîs, *Mu'cem*, I, 212; Brockelmann, *GAL*, I, 126; *Suppl.*, I, 185; G. Lecomte, *Ibn Qutayba*, Damas 1965, s. 93-175; Tâhir Ahmed Mekki, *Dirâsât fî meşâdirü'l-edeb*, Kahire 1980, s. 177-194; İhsan Abbas, *Târîhu'n-naqdi'l-edebî 'inde'l-'Arab*, Amman 1986, s. 104-115; Şevki Riyâz Ahmed, *Fî'l-Mektebeti'l-'Arabîyye*, Kahire 1991, s. 93-94; Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, İstanbul 1996, s. 232-233; Kenan Demiryak – M. Sadi Çoğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 2000, s. 230-231; B. M., "İbn Qutaiba, liber poesis et poetuum", *JA*, dixième serie: IV (1904), s. 523-530; Seyyid Ahmed Sakr, "en-Nakd: eş-Şî'r ve Ş-Su'arâ' li'bn Kuteybe", *el-Kitâb*, II/8, Kahire 1946, s. 295-301; Hüseyin Varol, "İbn Kuteybe ve Eserleri", *EAÜİFD*, sy. 6 (1986), s. 141-153.

MUSA YILDIZ

Şİ'RÂ

(الشعري)

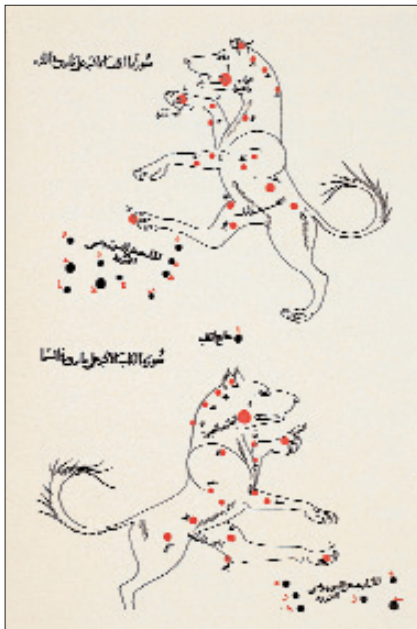
Bazı Câhiliye Arapları'nın
taptığı yıldız,
samyolunun en parlak yıldızı.

Sözlükte "saç" anlamındaki şa'r kökünden türetilir ve "parlak bir yıldız" diye tanımlanır. Arap dilcilerinin şî'râyı "saçlı" mânasında Arapça asıllı bir kelime kabul etmelerine rağmen şarkiyatçılar, kelimenin Grekçe'deki *sirius* isminin Arapçalaşmış şekli olabileceği görüşündedir (Horowitz, s. 119; Jeffery, s. 186). Kur'ân-ı Kerim'de cins ismi olarak *necm* ve *kevkeb* kelimeleriyle yıldızlara işaret edilmiş, sadece şî'râ özel ismiyle anılmıştır (en-Necm 53/49). Sahih hadis kaynaklarında bu isme rastlanmamaktadır. Gerek sözlüklerde gerekse tefsirlerde şî'rânın bir adının da *mirzem* olduğu, Cevzâ'dan (İkizler burcu) sonra doğduğu ve doğuşu sırasında yüksek bir hararet taşıdığı belirtilir. Hurmaların olgunlaşması için fazla sıcaklık beklendiğinden Araplar arasında, "Şî'râ doğunca onu hurmalık sahibine sor" sözü yaygındır. Bazı Araplar şî'râ kelimesinden büyük köpek takım yıldızını, bazıları da Cevzâ bur-

cunda yer alan mirzemi anlardı. Aslında şî'râ bir çift yıldız olup bunlardan güneye düşene şî'râ-yı Yemâniyye, kuzeye düşene şî'râ-yı Şâmiyye denirdi. Asıl şî'râ samanyolunun ve büyük köpek (orions dog, canis major / avcı köpeği) takım yıldızının en parlak yıldızı olan şî'râ-yı Yemâniyye'dir. Nitekim Batlamyusçu Grek astronomisinde şî'râ büyük bir köpek resminin ağzında gösterilmiştir. Şî'râ-yı Şâmiyye ise küçük köpek (canis minor) takım yıldızı içinde yer alır. Şî'râ-yı Yemâniyye'ye abûr, şî'râ-yı Şâmiyye'ye gumeysâ adı da verilmiştir. Câhiliye dönemi inancına göre bunlar Süheyl (Orion) yıldızının kız kardeşleridir. Diğer yıldızların aksine şî'râ-yı Yemâniyye semayı enine kateder (ubûr) ve bu sebeple ona abûr denir. Diğer bir inanca göre şî'râ Süheyl'in eşi olup onunla bitişikti. Süheyl şî'râdan ayrılıp Yemen tarafına doğru aşağıya inmiş, bunun üzerine şî'râ da samanyolunu geçip Süheyl'in peşinden gitmiş ve bundan dolayı abûr ismini almış, yalnız kalan şî'râ-yı Şâmiyye ağlamaktan gözleri çapaklandığından ona da gumeysâ (gözleri çapaklı) adı verilmiştir.

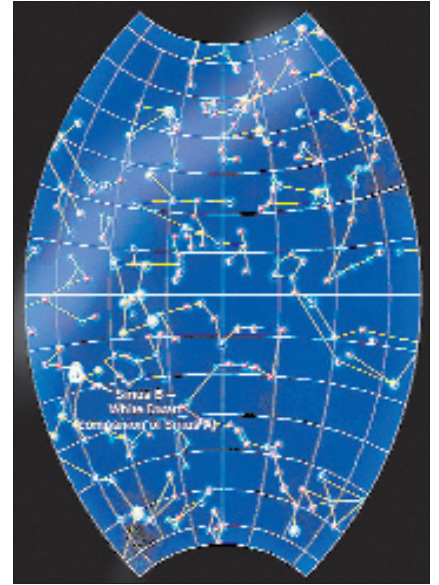
Gökyüzünün en parlak yıldızı kabul edilen şî'râ güneşten yirmi üç kat daha parlak, elli kat daha büyüktür ve dünyadan 8,7 ışık yılı (51 trilyon mil) uzaklıktadır. Bu

Abdurrahman es-Süfî'nin *Şuverü'l-kevakibi's-şâbite* adlı eserinde şî'râyı gösteren çizimler (Oxford Bodleian Library, MS, nr. 144, vr. 176^a)

mesafe dünya ile güneş arasındaki 149 milyon kilometrelik uzaklığın 1 milyon katıdır. Şubat ve mart aylarında şî'râ dünyanın her yerinden görülebilir. Doğu zamanı ayınkine yakındır. İkizler burcunda bulunan sacayağı şeklindeki üç yıldızın adı olan "hek'a" ile Cevzâ'dan sonra doğar. Yaz aylarında görünmediği için eski Yunanlılar, şî'rânın kendi ısısını güneşinkine ekleyerek yaz sıcaklığının artmasına yol açtığına inanırlardı. Bir Arap şiirinde, "Gizlediği için ateşini şî'râ-yı abûr / Eylül geçti ve kalktı sıcaklar" denilerek (Kurtubî, XVII, 119-120) bu telakki dile getirilmiştir. Es-kıçağ'larda Hint astrologlarının önem attettikleri yıldızlardan biri de şî'râ idi. Eski Mısırlılar, Nil'in yıllık akış periyotlarını şî'rânın Memfis şehrinin doğu ufkundan sabah vakti doğmasına bakarak hesap ederlerdi. Hermes'e göre ayın doğuşu Koç (Hemel) burcunda şî'rânın doğuşuna yakın olduğu takdirde o yılın ilk beş günü insanlar mutlu ve sağlıklı olur; ancak daha sonra hastalıklar geri döner; o yılda yöneticiler de sıkça iktidardan düşürülür (DMİ, XIII, 311).

Câhiliye Arapları genellikle şî'râya büyük önem verir, dünya üzerinde etkili olduğuna inanır, bazı kabileler ona tapardı. Araplar içinde ona ilk tapanın Ebû Kebşe el-Huzâî olduğu söylenir (Âlûsî, XXVII, 69-70). Bir rivayete göre müşrikler, Hz. Peygamber'in kendi dinlerini reddedip yeni bir din tebliğ etmesini Ebû Kebşe'nin şî'râya tapmasına benzetip ona "Ebû Kebşe'nin oğlu" demişlerdir. Şî'râya hangi kabilelerin taptığıyla ilgili kesin bilgi yoksa da bu konuda Lahm, Kureys, Huzâa, Kays Aylân, Gassân, Gatafân ve Himyer kabilelerinin adları geçmektedir. Ancak ağırlıklı görüş Huzâa'dan başkasının ona tapmadığı yönündedir (M. Tâhir İbn Âşûr, XXVII, 151). Câhiliye şiirinde şî'râya yer verilmesi bu yıldızla gösterilen saygının bir ifadesidir (bazı örnekler için bk. Kurtubî, XVII, 119; Horovitz, s. 119). Kur'ân-ı Kerim'de karanın ve denizin karanlıklarında yön bulma gibi hususlarda yıldızların insanlar için bir işlev gördüğü (el-En'âm 6/97; en-Nahl 16/16), semanın burçlarla, yıldızlarla donatıldığı (el-Hicr 15/16; es-Sâffât 37/6), yıldızların Allah tarafından yaratılıp O'nun buyruğuna boyun eğen, kudretine şahitlik eden varlıklar olduğu (el-A'râf 7/54; en-Nahl 16/12) ve zamanı gelince ışıklarının söneceği (el-Mürselât 77/8; et-Tekvîr 81/2) belirtilmektedir. Dikkatleri çeken şî'râ da bunlardan farklı olmayıp, "Şî'rânın rabbi de yalnız O'dur" (en-Necm 53/49). Bu âyet-

Şî'râ-yı Şâmiyye'nin (sirius B) gökyüzündeki konumunu gösteren bir şekil

tin geçtiği Necm sûresinin başında, "Andolsun o yıldızla battığında" buyrulurak yıldızın batmasına vurgu yapılmış, En'âm sûresinde (6/76) Hz. İbrâhim'in, Allah inancısı konusunda kavmiyle tartışırken kendisini bir yıldızla tapıyormuş gibi gösterip onun batması üzerine, "Ben böyle batıp gidenleri sevmem" dediği bildirilmiştir. Böylece insanların bazı gök cisimlerine olağan üstü özellikler atfetmeleri veya tapmaları gibi yanlış yollara düşmemeleri, yıldızların da batıp kaybolduğunu görmeleri gerektiği hususu ifade edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "şar" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 438; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (nşr. Abdullah Mahmûd eş-Şehhâte), Kahire 1988, IV, 166; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1412/1992, XI, 536-537; Abdurrahman es-Süfî, *Şuverü'l-kevakibi's-şâbite* (nşr. Fuat Sezgin), Oxford 1986; a.mlf., *Terceme-i Şuverü'l-kevakib* (trc. Nasîrüddîn-i Tûsî), Tahran 1348 hş., s. 165-170; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVII, 119-120; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVII, 69-70; J. Horovitz, *Koransische Untersuchungen*, Berlin-Leipzig 1926, s. 119; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Baroda 1938, s. 186; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 58-59; Hüseyin Demirkan, *Yıldızların Esrarı*, İstanbul 1978, s. 19; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, XXVII, 150-152; Yahyâ Şâmi, *'İlmü'l-felek: Safahât mine't-türâşi'l-'ilmî el-'Ara-bî ve'l-İslâmî*, Beyrut 1997, s. 16, 65, 69-70, 292-293; Bustânî, *DM*, X, 495; P. Kunitzsch, "al-Shî'râ", *EI²* (İng.), IX, 471-472; C. Schoy, "Şî'râ" (trc. Hûrşîd), *DMİ*, XIII, 310-311.

Γ

MURAT SÜLÜN